(इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[१९९६[३ एस. सी. आर. ८०७

दि स्टेट ऑफ बिहार आणि इतर इत्यादी

- विरुद्ध -

सॅमसुझ जोहा इत्यादी

२२ मार्च १९९६

[न्यायमूर्ति के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ति जी. बी. पटनायक]

सेवा अधिनियम :

अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्ती - बिहार सरकारचा सहकारी विभाग - वर्ग ४ आणि वर्ग ३ च्या रिक्त जागा - राज्य सरकार व्यक्तींच्या अहर्तेची पर्वा न करता वर्ग ४ च्या पदांवर अनुकंपा तत्त्वावर सर्व नियुक्त्या करण्याचा धोरणात्मक निर्णय घेत आहे आणि वर्ग ३ ची पदे पदोन्नतीद्वारे भरण्यासाठी राखीव ठेवत आहे - वर्ग ४ च्या पदांवर नियुक्त झालेले काही उमेदवार वर्ग ३ च्या पदांवर नियुक्तीसाठी उच्च न्यायालयात रिट याचिका दाखल करतात - उच्च न्यायालयाने याचिकाकर्त्यांना एकतर पदोन्नतीद्वारे किंवा नव्याने नियुक्तीद्वारे वर्ग ३ च्या पदांवर नियुक्त करण्याचे सरकारला निर्देश दिले आहेत - असा निर्णय दिला की, उच्च न्यायालय निर्देश देताना न्याय्य नाही - अनुकंपा तत्त्वावर विशिष्ट नियुक्तीसाठी उमेदवारांना कोणताही अधिकार नाही - सरकारने स्वीकारलेले तत्त्व अन्यायकारक किंवा बेकायदेशीर आहे असे म्हटले जाऊ शकत नाही.

दिवाणी अपीलीय अधिकारिता : दिवाणी अपील क्रमांक ७०८६-८७/१९९६ इत्यादी.

एम. जे. सी. क्रमांक ७२७/९५ व सी. डब्लू. जे. सी. क्रमांक ८५५०/१९९३ मधील पाटणा उच्च न्यायालयाच्या दिनांक ७.१२.९५ व २६.१०.९४ च्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून .

उपस्थित झालेल्या पक्षांसाठी, अल्ताफ अहमद, अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल, अनिल कुमार झा, एम. एम. कश्यप, बी. बी. सिंग, एस. बी. उपाध्याय आणि गोपाल सिंग.

न्यायालयाचा खालील आदेश देण्यात आला :

एस. एल. पी. (सी) क्रमांक २३८३-२३८४/१९९६ मध्ये अनुमत देण्यात आली.

आम्ही दोन्ही बाजूंच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकले.

सरकारने अनुकंपा तत्वावर केलेल्या नियुक्त्यांमध्ये हस्तक्षेप करण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या आदेशामुळे एक दुर्दैवी परिस्थिती निर्माण झाली आहे. हे अपीले विशेष अनुमतीने पाटणा उच्च न्यायालयाच्या वेगवेगळ्या आदेशांमधून उद्भवले. पहिला जथा एस. एल. पी. (सी) क्रमांक २३८३-८४/९६ मधून उद्भवलेल्या अपीलांचा आहे. या प्रकरणात सरकारने नोकरीमध्ये असताना मरण पावलेल्या मृत कर्मचाऱ्याच्या आश्रित मुलाला किंवा मुलीला अनुकंपा तत्वावर नियुक्त करण्याचा निर्णय घेतला होता. अशा नियुक्त्यांच्या प्रतीक्षेत असलेल्या व्यक्तींची एक लांब यादी सहकार विभागाने तयार केली होती. विभागाने अहर्ता इत्यादींनुसार काही पदांसाठी उमेदवारांची शिफारस केली. सरकारने सहकार विभागाचे सचिव, अतिरिक्त सचिव आणि सहकार विभागाचे निबंधक यांचा समावेश असलेली एक समिती स्थापन केली होती. समितीने प्रथम रिक्त पदे निश्चित केली होती आणि त्यानंतर उमेदवारांच्या शिफारशी करण्याचा निर्णय घेतला होता. त्यावेळी वर्ग ४ ची ४० हून अधिक पदे उपलब्ध असल्याने समितीने सर्व उमेदवारांना वर्ग ४ चे कर्मचारी म्हणून नियुक्त करण्याची शिफारस केली होती. असे देखील दिसून आले आहे की वर्ग ३ मधील १२ पदे उपलब्ध होती परंतु ती विद्यमान वर्ग ४ मधील कर्मचाऱ्यांकडून पदोन्नतीसाठी राखीव ठेवण्यात आली होती. वर्ग ४ म्हणून नियुक्त झालेल्या उमेदवारांनी रिट याचिकेद्वारे उच्च न्यायालयात धाव घेतली, ज्यापैकी पहिली याचिका सी. डब्ल्यू. जे. सी. क्रमांक ७३९/१९९१ आहे, जी *गिधर्या देवी आणि इतर - विरुद्ध - स्टेट ऑफ बिहार* आणि इतर या नावाने आहे. उच्च न्यायालयाने त्यांच्या दिनांक २६ ऑगस्ट १९९१ रोजी दिलेल्या आदेशाद्वारे उत्तरवादींना नियम आणि विनयमांनुसार शक्य असेल तर पदोन्नतीद्वारे किंवा नवीन नियुक्तीद्वारे वर्ग ३ मधील कोणत्याही एका पदावर नव्याने नियुक्ती करण्याचा विचार करण्याचे निर्देश दिले. व्यथित झाल्याने, उत्तरवादींनी पुनर्विलोकन याचिका दाखल केली. बऱ्याच विलंबानंतर, पुनर्विलोकन याचिका खारिज करण्यात आली आणि ३० एप्रिल १९९२ पर्यंत नियुक्त्या करण्याचे निर्देश देण्यात आले. परिणामी, अपीलकर्ताने त्या आदेशाविरुद्ध या न्यायालयात अपील केली नाही आणि जो अशा प्रकारे अंतिम झाला आहे. वरील आदेशानंतर वेगवेगळ्या व्यक्ती ज्यांनी वेगवेगळ्या रिट याचिका दाखल केलेल्या होत्या त्यांच्या संदर्भात निर्देश देण्यात आले आहेत. काही प्रकरणांमध्ये आता आमच्यासमोर याचिका दाखल करण्यात आल्या आहेत.

त्यांना नव्याने नियुक्ती देण्याचे किंवा पदोन्नती देण्याचे निर्देश उच्च न्यायालयाने देणे योग्य आहे किंवा कसे, हा विचारार्थ प्रश्न उद्भवतो. हे वादातीत नाही की अनुकंपा तत्त्वावर विशिष्ट नियुक्तीसाठी

उमेदवारांना कोणताही निहित अधिकार नाही. अहर्ता विचारात न घेता सर्व उमेदवारांना वर्ग ४ चे पद म्हणून नियुक्त करण्याचा धोरणात्मक निर्णय राज्य सरकारने घेतला होता आणि, त्यामुळे, सचिव, अतिरिक्त सचिव व निबंधक यांचा समावेश असलेली समिती स्थापन करण्यात आली होती आणि वर्ग ४ मधील सर्व उपलब्ध पदे अनुकंपा तत्त्वावर नियुक्तीसाठी प्रतीक्षा यादीतील उमेदवारांना उपलब्ध करून द्यावीत असे तत्त्व ठरविण्यात आले. वर्ग ३ मध्ये उपलब्ध असलेली पदे नियमांनुसार पात्र असलेल्या वर्ग ४ च्या उमेदवारांच्या पदोन्नतीद्वारे नियुक्तीसाठी राखीव ठेवण्यात आली होती. सरकारने स्वीकारलेले हे तत्त्व अन्यायकारक किंवा बेकायदेशीर आहे असे म्हणता येणार नाही. निःसंशयपणे, काही उमेदवार न्यायालयात गेले होते आणि त्यांनी आदेश प्राप्त केले होते आणि त्यांची पूर्तता करत, अवमान याचिका झाल्यामुळे, सरकारने तोपर्यंत वर्ग ३ ची पदे उपलब्ध नसल्यामुळे, त्यांना वर्ग ४ च्या पदांवर नियुक्त करण्याऐवजी, वर्ग ४ च्या पदाला वर्ग ३ चे पद म्हणून श्रेणी सुधारित केली आणि त्यांना वर्ग ३ चे कर्मचारी म्हणून निश्चित केले. उच्च न्यायालयाने चुकीच्या पद्धतीने दिलेला आदेश हा निर्देश जारी करण्याचा आधार असू शकत नाही. दुसऱ्या शब्दांत, जर निर्देशांची पूर्तता करण्यात आली तर सर्व वर्ग ४ च्या पदांचे वर्ग ३ च्या पदांमध्ये रूपांतर केले जाईल जे सेवेच्या शिस्तीच्या विरोधात आहे. त्यामुळे उच्च न्यायालयाने वर्ग ३ च्या पदावर नियुक्तीसाठी सर्व प्रकरणांमध्ये निर्देश जारी करणे न्याय्य ठरले नाही.

त्यानुसार अपिले मंजूर करण्यात आले मात्र अशा परिस्थितीत खर्चाबाबत कोणताही आदेश देण्यात येत नाही. त्यांची प्रकरणे विचारात घेतली जातील आणि उपलब्ध रिक्त पदांवर सेवाज्येष्ठतेच्या क्रमाने वर्ग ४ च्या पदावर नियुक्ती केली जाईल हे नमूद करण्याची गरज नाही.

एस. एल. पी. (सी) क्रमांक १८३३४/१९९५.

विशेष अनुमत याचिका खारीज करण्यात आली.

अपिले मंजूर.

<u>अस्वीकरण</u>

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याचा/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".